

Kedvelt fajták nevei a Citrus nemzetségben

klementin J. *Citrus reticulata* × *Citrus aurantium* hibridje; *Citrus clementina* (GRIN.). Az apró gyümölcsű, vékony héjú, könnyen hámozható és magvak nélküli mandarinfélék fajtacsoportjába tartozik. Legnagyobb termőhelye Dél-Spanyolország, de a legjobb minőségű Nyugat-Marokkó partvidékéről származik.

A citrusfélék között egy nemzetség vagy különböző nemzetségek fajai közt fennáll a kereszteződés lehetősége. Az így létrejött hibrid növények akár magvaikkal is továbbszaporodhatnak. Ilyen a klementin is, magyar neve az ang. *clementine* 'ua.' (GRIN.) átvétele. Személynévi eredetű a terminus, ez a nagyon fontos, Észak-Afrikában véletlenül létrejött hibridfajta a nevét *Clément Rodier* algériai szerzetesről (< Père Clément [Brockhaus 4: 604]) kapta, akinek árva házi kertje volt az Oran közeli kis Misserghin faluban, a Peres du Saint-Esprit. 1890 környékén talált rá az új fajtára. A Horticultural Society of Algiers (Algíri Kertészeti Társaság) Louis Charles Trabut (1853–1929) francia botanikus ajánlására adta a *clementine* nevet. Néhány kutató szerint ugyanakkor a klementin mandarin jóval korábban létrejött, keleti eredetű fajta, valószínűleg kínai. A *Clementine* női név a *Clemen* (magyarul *Kelemen*) férfinév női párja. A magyarban is megvan, bár az 1990-es években a *Klementina* női személynév igen ritka, a *Klemencia* és a *Klementin* szórványos nevek voltak.

A *klementin* nemzetközi fajtanev, az angolon kívül a legtöbb európai nyelvben létezik; vö. ném. *Clementine* (GRIN.), fi. *klementiini*, fr. *clémentine*, *clémentinier*; ol. *clementina*, *clementino*, sp. *clementina*, sv. *klementin* (PN.), port. *clementina*, or. *клементина*, holl. *celementine*, észt, litván *klementin*, lett *klementin*, le. *klementynka*, cs., szlk. *klementinka*, ro. *clementine*, blg. *клементине* (KL.), dán, norv. *klementin* (W.), gör. *κλεμεντινη* 'ua.' (LH.).

Társneve a *mandarin-narancs* (uo.), az összetétel a keresztezésre utal, az ang. *mandarin orange* 'ua.' (PN.) szó szerinti megfelelője. Az ang. *loose rind mandarin* (uo.) társnevének 'laza héjú mandarin' a jelentése, alapja az, hogy a fényes narancshéj lazán veszi körül a gyümölcsöt, így az rendkívül könnyen hámozható. A szépen ferekeszekbe csomagolt klementin kedvelt látvány a téli ünnepeken, az Egyesült Államokban a *Christmas orange* (W.), azaz 'karácsonyi narancs' becenevet kapta. További neve a mag nélküli jellegzetességére utaló *seedless tangerine*, vagyis 'magtalan tangerin', és a származására utaló *Algerian tangerine* (uo.). A *Westin* fajta gyümölcse gyakorlatilag magtalan, lédús, viszonylag magas a savtartalma. Az egyik legígéretesebb fajta Braziliában, neve Prof. Philippe Westin Cabral de Vasconcellos emlékét őrzi.

tangerin J. *Citrus tangerina* (PN.). A második legszelesebb körben termesztett citrusféle a világon. Kevésbé lapos a gyümölcse, mint a mandarinnak, magas a C- és B-vitamin-tartalma. Héja sötét narancssárga, puha gerezdjeiben sok a mag.

A mandarinfajta neve az amerikai angolból származik, mára szinte mindenütt elterjedt a világon; vö. ang. *tangerine* 'ua.' (EL.), valamint fr. *tangerine* (T.), *mandarine de Tanger*; ol. *tangerino*, fi. *tangeriini* (PN.), port. *tangerina*, ném. *Tangerine* (LH.), norv. *tangerin* (W.), dán, sv. *tangerin*, sp., ol., le. *tangerina*, cs. *tangerinka*, *tanžerina*, szlk. *tangerínka*, holl., ro. *tangerine*, blg. *манжер*, tör. *tanjerin*, or. *манжерин*, gör. *μανδαρίνι*, litván *tanžerins*, észt *tangeriin* (KL.). Több latin szaknyelvi szinonimájában is szerepel a név; vö. *Citrus reticulata* Blanco (Tangerine Group), *Citrus reticulata* Blanco cv. 'Tangerine' (PN.).

A *tangerin* terminus földrajzi névvel keletkezett, eredetileg melléknév volt 'Tangerben honos, Tangerből származó' jelentéssel. *Tanger* város Észak-Marokkóban, tengeri kikötő a Gibraltáriszorosnál. A gyümölcsnév ilyen használatára az Oxford English Dictionary (OED) idézi az 1800-as években már használatos *Citrus nobilis* var. *Tangeriana* terminust.

Tangerinnek nevezik azokat a mandarinféléket, amelyek héja vörösesre, sőt néha akár bordó-
ra színeződik, erre utal ang. *red tangerine* (PN.) elnevezése. Földrajzi nevekkkel a termesztési hely
az alapja ang. *mediterranean mandarin*, *italian tangerine* (uo.), *thai orange* és or. *итальянские*
мандарин (KL.) társnevei faji jelzőjének. A hosszúkás, keskeny levelekre utaló litván *gluosnialāpis*
citrinmedis (uo.) nevének ’füzfalevelű citromfa’ a jelentése.

Jellegzetes tangerinfajta a ’Dancy’, az ang. *dancy tangerine* (GRIN.). A Dancy ’Citrus
reticulata var. *tangerina*’ viszonylag idős fajta, 1867-ben fejlesztette ki Francis L. Dancy ezredes
a floridai citrustermesztő ültetvényén. Az *Ortanique* fajta a tangerin és a narancs keresztezésével
jött létre. Nevét az *or-* (orange), a *-tan-* (tangerin) és az *-ique* (unique, vagyis ’egyedülálló’) ösz-
szetételével alkották. Erősen fűszeres aromájú, igen lédús gyümölcs, Jamaica egyik legfontosabb
exportcikke. Az Uruguayból származó gyümölcs az *Urunique*, a kubai a *Cubunique*.

vérnarancs J. *Citrus aurantium* var. *melitensis* (P. 338). Málta, Szicília és Dél-Spanyolország vidé-
kein terem. Általában kisebb, mint az átlagos narancs.

1966-ban, Prisztér korábbi szótárában *vérnarancs* fajtacsoport (MNöv. 203). Rokon nyelv-
vünkben, a finnben *veriappelsiini* (W.), azaz ’vérmandarin’ a fajta neve. A vérnarancs, vérman-
darin szó szerinti megfelelője az ang. *blood orange* (GRIN.), ném. *Blutorange*, *Blutapfelsine*
(DWDS-Wb.), sv. *blodapelsin*, ol. *arancia sanguinella*, fr. *orange sanguine*, norv. *blodappelsin*,
holl. *bloedsinaasappel*, *bloedappelsien*, sp. *naranja sanguina*, tör. *kan portakali*, máltai *laringa tad-*
demm és az izl. *blóðappelsína* ’ua.’ (W.). A vérnarancsnak mélyvörös a gyümölcshúsa, kifacsarva
vérszínű a leve, ez a névadási szemlélet háttere. Színére utaló jelzővel társneve az ol. *arancia rossa*,
norv. *rød appelsin*, sp. *naranja roja*, máltai *laringa hamra*, ro. *portocală roșie* (uo.), ang. *red orange*
(CF. 31), azaz ’vörösnarancs’.

A latin szaknyelvi *aurantium* faji jelző a gyümölcs héjának a színére utal. Először Ferrarinal
fordul elő 1646-ban az *aurantium* (Hesperides I.), a lat. *aurum* ’arany’ szóból való. A vérnarancs
fajtacsoport *melitensis* nevének pedig ’Málta szigetéről való’ a jelentése, Málta lat. *Melita* (< gör.
Melité) nevéből. A Málta földrajzi névvel szerepel a vérnarancs a korai forrásokban is, 1826-ban
ang. *Malta red orange*, fr. *oranger de Malte* (CF. 31). 1845-ben már listázták egy ausztráliai családi
birtokon: *Malta or true blood orange* (Hortus Camd.; Orange tribe no.12), 1914-ben fr. *oranger de*
Malte ’*Citrus Aurantium sinensis melitensis*’ (L’Agriculture 14: 39).

mandarin J. *Citrus* (p.p.); *Citrus reticulata* (P. 173). A narancssal rokon, de kisebb déligyümölcsöt
termő, örökzöld cserje, kis fa. Kelet-Ázsiában honos, természetük Olaszországban és sok más szubtr-
rópusi országban.

A gyümölcsnév 1845-től adatolható a magyar írásbeliségben (TESz.). Nemzetközi szó a fr.
mandarine nyomán, amelynek előzménye a sp. *naranja mandarina* (mandarinnarancs) második ele-
me. A *mandarin* ’magas rangú hivatalnok a kínai császárságban’ szóval azonos, és talán a hajdani
kínai hivatalnokok ruhájának jellegzetes színével kapcsolatos. Ma nemzetközi szó a port. *mandarin*
’kínai tisztviselő’ nyomán, amely a mal. *mantari* ’tanácsos, miniszter’ átvétele, és a hindin keresztül
a szanszkrit *mantrin* ’tanácsos’ szöveg, a *mantra* ’tanács’ származékáig vezethető vissza.

A magyarba talán német közvetítéssel került, de kialakulásában más nyugati nyelv is szó-
ba jöhet; vö. fi. *mandariini*, sp. *mandarina* és port. *mandarim* (VörösEgz.), ang. *mandarin*, ném.
Mandarin (T.), ol. *mandarancio* (fa), *mandarancia* (gyümölcs), dán, sv., norv. *mandarin*, fr.
mandarine, *mandarinier*, gör. *μανταρινιά*, sp. *mandarino*, holl. *mandarijn* (PN.), le. *mandarynka*,
észt *harilik mandariinipuu*, cs. *mandarinka* (LH.), lett *mandarino*, or., blg. *мандарин* ’ua.’ (KL.).
A *mandarinfa* összetétel utótagja magyarázó szerepű.

A narancs és a citrom esetében sokáig fontos szerepet kapott az *alma* (malus) név, amely
a Linné előtti latin neveikben meglehetősen gyakori volt, például 1623-ban lat. *Malus arantia*
major (Pinax 436), 1650-ben *Arantia malus* (Bauhin I: 1,97), *poma citrina*, *potum sinense*, ófr.
pume orange (G. 86) vagy *citrus malus*, *poma aurantia*. A mandarin holl. *sinaasappel* (uo.), ném.
Apfelsine (Boerner 357) elnevezése is ’kínai alma’ értelmű. A latin szaknyelvi *reticulata* faji jelző-
nek ’hálószerű’ a jelentése.

szatszuma J. Citrus unshiu (PN.). Szubtrópusi és mediterrán területeken termesztik. Édes gyümölcs általában mag nélküli. Héja világosabb, mint a mandariné.

A mandarinfajta első említése a latin szaknyelvi *Citrus nobilis* Lour. var. *unshiu* Swingle néven történt, 1914-ben (Stand.Cycl.Hort. 2: 784). A magyarban *szatszuma* neve az ang. *satsuma* 'ua.' (LH.) átvétele. A fajta feltehetően mutáció révén jött létre Japánban, már 1429-ben említik (W.), az angolban a botanikai terminus földrajzi névből való. A régi *Satsuma* tartományból (ma Kagoshima Prefektúra a japán Kyushu sziget déli részén) exportálták először Nyugatra (Brockhaus 19: 211), ennek neve vált botanikai szakszóvá: ang. *satsuma* Nagy-Britanniában, *satsuma mandarin* Kanadában és az Egyesült Államokban, ritkábban *satsuma orange*, illetve *satsuma tangerine* (PN.). Átkerült számos európai nyelvbe is; vö. fr. *mandarinier satsuma*, dán *satsumamandarin*, ol. *mandarino satsuma* (uo.), fi. *satsuma* (EL.), sp. *satsuma* (T.), tör. *satsuma* (W.), ném. *Satsuma* (GRIN.), *Satsuma-Mandarine*, port., holl., norv., sv., litván, szlk., ro. *satsuma*, le. *satsuma albo*, *mandarynka satsuma*, észt *satsuma vöi* és cs. *satsuma nebo* 'ua.' (KL.).

A származásra utaló or., blg. *японский мандарин* és észt *jaapani mandariin* (uo.) nevének 'japánmandarin' a jelentése, a latin szaknyelvi faji jelzővel alkották cs. *mandarinka unshiu* (uo.) elnevezését. Viszonylag jó a fajta hidegtűrési képessége, erre utal ang. *cold hardy mandarin* (PN.) elnevezése.

Japánban *satsuma mikan* (uo.), *mikan*, *unshū mikan* (T.) a neve, Kínában a japán név eredményeként *Wēnzhōu mīgān* (W.), ennek előtagja földrajzi név, a Zhejiang tartományban fekvő *Wēnzhōu* város környéke hagyományos központja a kínai szatszuma termesztésnek. Gyakran nevezik a kí. *wúhé jú*, azaz 'mag nélküli mandarin' néven is. Az afrikaans nyelvi *naartjie* (uo.) nevét is használják az angolban (Branford 1978), Dél-Afrikában az első írásos említése 1790-ből való (Green 1947). A végső forrás a tamil *nartei* 'citrus' (W.) szó.

HIVATKOZÁSOK

- Bauhin = Johann Bauhin: *Historia plantarum universalis I–III*. Ebrodvnii, 1650.
 Boerner = Franz Boerner: *Taschenwörterbuch der botanischen Pflanzennamen*. Berlin, 1966.
 Branford 1978 = Jean Branford: *A dictionary of South African English*. Oxford.
 Brockhaus = *Brockhaus Enzyklopädie. I–XXIV*. Mannheim, 1986–1994.
 CF. = *Catalogue of Fruits Cultivated in the Garden of the Horticultural Society of London at Chiswick*. London, 1826.
 DWDS-Wb. = *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*. www.dwds.de.
 EL. = *Encyclopedia of life*. (A legnagyobb biológiai adatbázis). <http://www.eol.org>.
 Green 1947 = Lawrence George Green: *Tavern of the Seas*. Cape Town.
 GRIN. = *Taxonomy for Plants*. www.ars-grin.gov.
 Hesperides = Giovanni Battista Ferrari: *Aurantium corniculatum Hesperides Sive De Malorum Avreorum Cvltvra Et Vsv Libri Quatuor*. Romae, 1646.
 Hortus Camd. = *Hortus Camdenensis*: An illustrated catalogue of plants grown by Sir William MacArthur at Camden Park, New South Wales, Australia between c.1820 and 1861.
 KL. = Kun Ákos: *Egzotikus gyümölcsök és zöldségek*. Album 7201 képpel. <http://kunlibrary.com>. *L'Agriculture = L'Agriculture pratique des pays chauds*. Bulletin du Jardin Colonial et des Jardins d'Essai des colonies françaises. Paris, 1901–1932.
 LH. = *Liber herbarum*. Reference-guide to Herbal medicine. www.liberherbarum.com.
 MNöv. = Csapody Vera – Priszter Szaniszló: *Magyar növénynevek szótára*. Budapest, 1966.
 OED = *Oxford English Dictionary*. Oxford University Press. 2. kiadás, 1989.
 P. = Priszter Szaniszló: *Növényneveink*. Budapest, 1998.
 Pinax = Caspar Bauhin: *Pinax theatri botanici*. Basileae, 1623.
 PN. = *Multilingual multiscrypt plant name database*. www.plantnames.unimelb.edu.au.
 Stand.Cycl.Hort. = Liberty Hyde Bailey: *Standard Cyclopaedia of Horticulture*. New York, 1914.
 T. = *Terebess adattár*. <http://terebess.hu/search.html>.
 Vörös:Egz. = Vörös Éva: *Egzotikus gyümölcsök magyar neveinek történeti–etimológiai szótára*. Debrecen, 1996.
 W. = *Wikipedia* (wikipedia.org).